

YASHIL

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№11

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB®
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

OpenAIRE

ROAD

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

BASE

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Crossref

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 389 sahifa.
2025-yil, noyabr*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

YASHIL TRANSPORT SIYOSATINING BARQAROR RIVOJLANISH VA TARMOQLARARO INTEGRATSIYADAGI O'RNI.....	21
Rahmonov Rasul Ne'matovich	
BANK AKTIVLARI VA PASSIVLARINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH	34
Safarov Sanjar Ravshan o'g'li	
O'ZBEKISTONNING INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI.....	38
Madraximova Irodaxon Sherzodbek qizi	
HUDUDIIY XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA MENEJMENT SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING RAQAMLI TRANSFORMATSIYA MODELI	43
Maxmudova Nozimaxon Baxriddinxonovna	
DAVLATNING BUDJET SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MASALALARI	50
A.A. Ismailov	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIGINING MEXANIZMINI SAMARALI TASHKILLASHTIRISHDA MOLIYAVIY MANBALARNI SHAKLLANTIRISHNI YO'NALISHLARI	56
Mansurov Mansur Alisherovich	
ANTIKRIZISLI BOSHQARUV TIZIMLARIDA RANGLI SIGNAL MEXANIZMLARINING FUNKSIYALARI.....	61
Aliqulov Aziz Haydarjonovich	
XODIMLARNI MOTIVATSIYALASHNING XALQARO MODELLARINI O'ZBEKISTON KORXONALARIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI.....	66
Yormamatov Qodirjon Juraqulovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT OMILLARI VA ULARNING QISHLOQ XO'JALIGI KORXONALARINING SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	71
Yaxshiyev Shahzod Sherali o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARI VA MEHNAT BOZORI INTEGRATSIYASI BO'YICHA XORIJ TAJRIBALARI	78
Haqqulov Fazliddin Faxriddinovich	
YASHIL IQTISODIYOTGA O'TISHDA RIVOJLANGAN VA RIVOJLANAYOTGAN DAVLATLAR TAJRIBASI	84
Aripov Abdulaziz Sakijonovich	
YASHIL ENERGETIKA RIVOJLANISHINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	89
Bobokulova Muhabbat Muhammadiyeva	
ELEKTRON TO'LOVLAR VA POS TIZIMLARI — KICHIK BIZNESDA SAMARASI VA XAVFLARI	93
To'liqinov Dilshodxo'ja Olim o'g'li	
MINTAQADA RAQAMLI IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLI YO'NALISHLARI	98
Yusubov In'omjon Ikram o'g'li	
SOLIQ SIYOSATINI RAQAMLI BOSHQARISH ORQALI BUDJET DAROMADLARINI BARQARORLASHTIRISH STRATEGIYASI.....	103
Xodjimatomov Xamidullo Mamirjonovich	
OZIQ-OVQAT TOVARLARI B2B BOZORINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	108
Hayitboyeva Ullijon Bobonazar qizi	
FARMASEVTIKA SANOATIDA INVESTITSION FAOLIYAT SAMARADORLIGINI BAHOLASH	113
Yaqubov Timurbek G'anibekovich	
SHAXSNI OVOZI ASOSIDA IDENTIFIKATSIYALASH VA AUTENTIFIKATSIYALASH ALGORITMLARI	123
Ozoda Sabirova Shermamaxamatovna	

YASHIL IQTISODIYOT — BARQAROR RIVOJLANISH GENERATORI	129
Berdibekova Dilfuza Xoldorbekovna	
CHET EL MEHMONXONA TARMOQLARINING BRENDING STRATEGIYALARINI O'RGANISH	133
Ergashev Oybek Mamarasul o'g'li	
MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING MOLIVAVIY SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING USLUBIY JIATLARINI TAKOMILLASHTIRISH	144
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
TRANSPORT TIZIMI SOHASI KORXONALARINING INNOVATSION SALOHİYATINI BAHOLASH YO'NALISHLARI	152
Ismailov Akmal Maxsudovich, Abilqosimova Shaxlo Sodiқ qizi	
MEHMONXONALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XODIMLARNING O'RNI VA AHAMIYATI	158
Abduxamidov Sarvar Adxamovich, Normurodov Tal'at Normurod o'g'li	
KORXONALARDA HR TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	163
Aminova Shaxnoza Aziz qizi	
JAHON IQTISODIYOTIDA OZIQ-OVQAT XAFSIZLIK RO'LI	168
Abdusamatov Barkamol Rustamjon o'g'li	
ТУРИСТИЧЕСКИЕ РЕСУРСЫ КАРАКАЛПАКСТАНА И СУЩЕСТВУЮЩАЯ ИНФРАСТРУКТУРА	174
Хошимова Камилла Навфал қизи	
DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK MEXANIZMLARI: REKREATIONS TURIZM SOHASIDA QO'LLASH TAJRIBASI VA ISTIQBOLLARI	184
Najmitdinov G'ayratbek Sharifovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIRTUAL TA'LIM PLATFORMALARI: TEXNIK VA PEDAGOGIK TALABLAR, TIZIMLI TAHLIL VA IQTISODIY JIATLAR	189
Turayeva Adiba Ikramovna	
ICHKI AUDIT TIZIMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	193
Nuridinova Barchinoy Xusniddin qizi	
MINTAQA IQTISODIYOTIDA SUV RESURLARIDAN FOYDALANISHNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	199
Xaitbaev Jasurbek Otaxanovich	
MINTAQANING EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMI	204
Raimboyeva Mashhura Davronbek qizi	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	210
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
ISLOMIY MOLIVALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELEKTNING DOLZARBLIGI	217
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
JISMONIY SHAXSLARNING MOL-MULKINI SOLIQQA TORTISH MASALALARI	222
Mamadjanov Shuxrat Jalolidinovich	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	225
Abdukhalikova Komila Abdukhalikovna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH	229
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
PAXTA-TO'QIMACHILIK SANOATINI MODERNIZATSIYA QILISH YO'NALISHLARI: TAHLIL VA TAKLIFLAR	233
Abdullayev Hamidulla Abdug'ani o'g'li	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	238
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
YASHIL IQTISODIYOTNI SHAKLLANTIRISHDA YASHIL MOLIVALASHTIRISHNING NAZARIY JIATLARI	245
Xalikov S. X.	

QISHLOQ XO'JALIGI MAHSULOTLARI BOZORIDA KORXONALAR RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISHDA MARKETING STRATEGIYALARIDAN FOYDALANISH	245
Xudayberganov Jasur Baxodirovich	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF STATE FINANCIAL REGULATION MECHANISMS IN ENSURING THE CAPITALIZATION OF INSURANCE ORGANIZATIONS	251
Abdullaev Erkinjon Azamovich	
NATIJAVIYLIKKA YO'NALTIRILGAN BYUDJETLASHTIRISH JARAYONINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.....	257
Allakuliyev Akmal Baltayevich	
SURXONDARYO VILOYATIDA RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XODIMLARNI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	261
Jobborov Anvar Egamberdiyevich	
TO'QIMACHILIK KORXONALARIDA BOSHQARUV TIZIMINI RESURSLARNI OPTIMALLASHTIRISH ORQALI TAKOMILLASHTIRISH.....	268
Avulchayeva Feruza Jurakuziyevna	
BANKLARDA BARQARORLIKNI TA'MINLASH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNI TAKOMILLASHTIRISH.....	272
Saydamatova Muxlisabonu Rasuljon qizi	
ZAMONAVIY ISH JOYLARINI SHAKLLANTIRISHDA AYOLLARNING ROLI	276
Tulyaganova Aziza	
ISLOMIY MOLIALASHTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA SUN'IY INTELLEKTNING DOLZARBLIGI.....	281
Nazarov Nodirjon Namoz o'g'li	
TURIZM MARKETINGINING NAZARIY ASOSLARI, ZAMONAVIY YO'NALISHLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI.....	286
Xamidov Otabek Bakidjanovich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SOHASINING IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TIZIMINI STATISTIK BAHOLASHNING USLUBIY JIHATLARI	290
Arzikulov Otabek Ali o'g'li	
ЭКОЛОГАМ ПОЧЕТ И УВАЖЕНИЕ	298
Максудова Шахиста	
DEBITOR VA KREDITOR QARZDORLIKNING MOHIYATI VA ULARNING O'ZGARISH TENDENTSIYALARI	304
Jo'raev Farruxbek Muxiddin o'g'li	
O'ZBEKISTONDA ISLOMIY MOLIALASHTIRISH XIZMATLARI BOZORINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI.....	307
Inomjonov Islomjon Iloxomjon o'g'li	
ENTREPRENEURSHIP AND BUSINESS MANAGEMENT IN UZBEKISTAN	311
Abdukhlikova Komila Abdukhlikovna	
МОБИЛЬНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРОВ.....	315
Хурамова Фарангиз Учкун кизи	
ЦИФРОВИЗАЦИЯ НАЛОГОВ И АКЦИЗНАЯ РЕФОРМА УЗБЕКИСТАНА В ВТО	319
Дамир Рустамович Абдулов	
BANK TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR SHAROITIDA LIKVIDLILIK RISKINI BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	324
Alimov Baxtiyor Murodovich	
BANK AUDITINING NAZARIY-USLUBIY ASOSLARI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	335
Narziyev Xayotjon Azamatovich	
O'ZBEKISTON SUG'URTA SOHASIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH MASALALARI.....	343
Abdimuminova Saodat Taxirjonovna	
TO'QIMACHILIK SANOAT MAXSULOTLARI EKSPORT FAOLIYATI TAHLILI VA BRENDIDA LIDERLIK TUSHINCHALARI	352
Abdulazizova Xushnoza Nayabovna	

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ОТХОДАМИ НА ОСНОВЕ ОПЫТА РАЗВИТЫХ СТРАН И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ АДАПТАЦИИ В УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА.....	357
Д. Мейлиева	
O'ZBEKISTON AUDITORLIK TIZIMIDA KASBDOSHLAR TOMONIDAN BAHOLASH (PEER REVIEW) TIZIMINI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI	361
Parpiyev Jaxongir Ilhomjonovich	
ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ И БОЛЬШИЕ ДАННЫЕ (BIG DATA) В УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЯХ.....	366
Шарипов Бахтиёр Михлибаевич	
MUVAFFAQIYATLI STARTAP FAOLIYATIDA ROL O'YNOVCHI MUHIM OMILLAR VA O'ZBEKISTON SHAROITIDA STARTAP EKOTIZMINING RIVOJLANISHI.....	370
Qosimova Dilorom Sobirovna	
O'ZBEKISTONDA SUVGA BO'LGAN TALABNI VAQTLI QATORLAR ORQALI TAHLIL QILISH	375
Sarvar Mamasoliyev	
BOSHQARUV VA NAZORAT MAQSADLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH	383
Isomuxamedov Akbarjon Boxodir o'g'li	

BOSHQARUV VA NAZORAT MAQSADLARIDA XARAJATLAR HISOBINI TASHKIL ETISH

Isomuxamedov Akbarjon Boxodir o'g'li

Namangan davlat texnika universiteti

Buxgalteriya hisobi kafedrası o'qituvchisi, mustaqil tadqiqotchi

Email: iakbarjon@gmail.com

ORCID: 0009-0004-2630-3840

Annotatsiya. Maqolada boshqaruv va nazorat maqsadlarida xarajatlar hisobini tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Kichik biznes subyektlari faoliyatida xarajatlar hisobining ahamiyati, ularni tahlil qilish va nazorat mexanizmlarini takomillashtirish zarurati asoslab beriladi. Tadqiqotda buxgalteriya hisobi tizimini modernizatsiya qilish, axborot texnologiyalarini joriy etish hamda xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarning boshqaruv qarorlariga ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, amaldagi qonunchilik hujjatlari, xalqaro tajribalar va nazariy qarashlar asosida samarali boshqaruv hisobi mexanizmlarini ishlab chiqish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Olingan natijalar korxonalarda ichki nazorat tizimini kuchaytirish, xarajatlarni optimallashtirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: xarajatlar hisobi, boshqaruv hisobi, nazorat tizimi, buxgalteriya axboroti, kichik biznes, moliyaviy nazorat, boshqaruv qarorlari, axborot texnologiyalari, audit, ichki nazorat, optimallashtirish, samaradorlik, hisob siyosati, tahlil, iqtisodiy mexanizm.

Abstract. The article analyzes the organization of cost accounting for management and control purposes. It substantiates the importance of cost accounting in the activities of small business entities and the need to improve their analysis and control mechanisms. The study examines the modernization of the accounting system, the introduction of information technologies, and the impact of cost-related information on management decision-making. In addition, recommendations are provided for developing effective management accounting mechanisms based on current legislation, international experience, and theoretical approaches. The results obtained contribute to strengthening internal control systems, optimizing costs, and ensuring financial stability in enterprises.

Key words: cost accounting, management accounting, control system, accounting information, small business, financial control, management decisions, information technologies, audit, internal control, optimization, efficiency, accounting policy, analysis, economic mechanism.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы организации учета затрат в целях управления и контроля. Обоснована важность учета затрат в деятельности субъектов малого бизнеса и необходимость совершенствования механизмов их анализа и контроля. В исследовании изучаются направления модернизации бухгалтерской системы, внедрение информационных технологий и влияние данных о затратах на управленческие решения. Кроме того, на основе действующих нормативно-правовых актов, международного опыта и теоретических подходов разработаны рекомендации по созданию эффективных механизмов управленческого учета. Полученные результаты способствуют укреплению системы внутреннего контроля, оптимизации расходов и обеспечению финансовой устойчивости предприятий.

Ключевые слова: учет затрат, управленческий учет, система контроля, бухгалтерская информация, малый бизнес, финансовый контроль, управленческие решения, информационные технологии, аудит, внутренний контроль, оптимизация, эффективность, учетная политика, анализ, экономический механизм.

KIRISH

So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining roli keskin ortib bormoqda. Xalqaro tashkilotlar tahlillariga ko'ra, kichik va o'rta korxonalar (KO'K) global yalpi ichki mahsulotning 55–60 foizini, bandlikning esa 70 foizdan ortig'ini ta'minlamoqda [1]. Bunday subyektlarning samarali faoliyat yuritishi, avvalo, ularning moliyaviy hisobi va, ayniqsa, xarajatlar hisobi tizimining to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq.

Xarajatlar hisobi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy axborot manbai sifatida xizmat qiladi. OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti)ning 2023-yilgi "SME and Entrepreneurship Outlook" hisobotida kichik biznes subyektlarida moliyaviy boshqaruv, xarajatlar monitoringi va byudjetlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili sifatida e'tirof etilgan [2]. Ayniqsa, postpandemiya davrida ishlab chiqarish xarajatlarning oshishi, xomashyo narxlarining o'zgaruvchanligi va raqobatning kuchayishi sharoitida xarajatlarni boshqarish tizimini ilmiy asosda yo'lga qo'yish dolzarb masalaga aylandi.

Xalqaro miqyosda Yevropa Ittifoqi, Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi tomonidan kichik biznes uchun moliyaviy hisob va audit tizimlarini soddalashtirishga qaratilgan qator tashabbuslar ilgari surilmoqda. Masalan, Jahon bankining 2024-yilgi "Small Business Financing and Resilience" hisobotida raqamli hisob tizimlari hamda xarajatlarni tahlil qilish vositalaridan foydalanish kichik biznesning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omil sifatida qayd etilgan [3].

O'zbekistonda ham ushbu yo'nalishda izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. 2022-yil 20-dekabrda qabul qilingan "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi"da tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, soliqa tortish tizimini soddalashtirish va buxgalteriya hisobi standartlarini xalqaro talablar bilan uyg'unlashtirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi [4]. Shuningdek, 2023-yil 3-martdagi Prezident qarori PQ–103-son "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi hujjatda korxonalarda moliyaviy hisobotning shaffofligini oshirish va xarajatlar monitoringini avtomatlashtirish bo'yicha aniq vazifalar belgilandi [5].

Mahalliy iqtisodiy siyosatda ham bu yo'nalish muhim o'rin tutadi. Moliya vazirligi huzuridagi Buxgalteriya hisobi va auditni tartibga solish agentligi tomonidan 2024-yildan boshlab kichik biznes subyektlari uchun milliy buxgalteriya hisobi standartlarini xalqaro talablar (IFRS for SMEs) asosida bosqichma-bosqich joriy etish ishlari olib borilmoqda [6]. Bu nafaqat hisobotlarning sifatini oshiradi, balki korxonalarning xarajatlar tuzilmasini tahlil qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ilmiy nuqtayi nazardan, xarajatlar hisobi tizimi korxonaning ichki nazorat mexanizmlarini mustahkamlash, tannarxni optimallashtirish va moliyaviy natijalarni tahlil qilishda asosiy rol o'ynaydi. Geibel (2018) ta'kidlaganidek, kichik biznes korxonalarida xarajatlar hisobi mexanizmlarining yetarlicha shakllanmaganligi ularning moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi [7]. Shu bois, mazkur tadqiqot kichik biznes subyektlarida xarajatlar hisobini boshqaruv va nazorat maqsadida tashkil etish jarayonlarini ilmiy asosda tahlil qilishga qaratilgan.

Tadqiqot natijalari kichik biznesda moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, hisob va nazorat tizimini raqamlashtirish hamda iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash yo'nalishlarida amaliy ahamiyat kasb etadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xarajatlar hisobi hamda uni boshqaruv va nazorat maqsadlarida tashkil etish masalalari bo'yicha ilmiy izlanishlar xalqaro miqyosda keng o'rganilgan. Mazkur tadqiqotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, buxgalteriya hisobi tizimida xarajatlarni aniq va o'z vaqtida hisobga olish korxonaning iqtisodiy samaradorligini oshirishda hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Horngren, Datar va Rajan tomonidan yozilgan "Cost Accounting: A Managerial Emphasis" asarida boshqaruv hisobining konseptual asoslari va xarajatlar toifalari keng tahlil qilingan [8]. Mualliflar xarajatlarni to'g'ri tasniflash va ularni nazorat ostida ushlab turish orqali korxona ichki resurslaridan samarali foydalanish mumkinligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, boshqaruv hisobi tizimi faqat moliyaviy natijalarni o'lchash vositasi emas, balki strategik rejalashtirishni qo'llab-quvvatlovchi axborot manbai hamdir.

Drury tomonidan tayyorlangan "Management and Cost Accounting" (2022) asarida xarajatlarni boshqarishning zamonaviy modellari, jumladan "activity-based costing" (faoliyatga asoslangan hisob) yondashuvi chuqur tahlil qilingan [9]. Ushbu model, ayniqsa, kichik va o'rta korxonalar uchun xarajatlarning aniq manbalarini aniqlashda muhim vosita sifatida e'tirof etiladi. Drury kichik biznes subyektlari uchun soddalashtirilgan, ammo tahliliy imkoniyatlari keng bo'lgan hisob tizimlarini joriy etish zarurligini asoslab beradi.

A. Xudoyqulov va M. Murodova (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda O'zbekistonda kichik biznesda buxgalteriya hisobi tizimini takomillashtirish, xarajatlarni tahlil qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari yoritilgan [10]. Mualliflarning fikricha, mavjud hisob siyosatida xarajatlarni guruhlash va nazorat

qilish tamoyillarini aniq belgilovchi normativ hujjatlarning yetishmasligi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda to'siq bo'lib qolmoqda.

Shuningdek, Xalqaro buxgalterlar federatsiyasi (IFAC) tomonidan 2023-yilda e'lon qilingan "Professional Accountants in Business" hisobotida raqamli transformatsiya jarayonida xarajatlarni tahlil qilish va boshqarish bo'yicha tavsiyalar berilgan [11]. Hisobotda ta'kidlanishicha, raqamlashtirish orqali xarajatlarning haqidagi ma'lumotlarni real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyati yaratilsa, bu boshqaruv qarorlarining aniqligini oshiradi.

Yana bir muhim tadqiqot — Porter va Kramer tomonidan ishlab chiqilgan "Creating Shared Value" konsepsiyasi bo'lib, unda xarajatlarni optimallashtirish nafaqat moliyaviy samaradorlikni, balki ijtimoiy mas'uliyatni ham ta'minlashi zarurligi qayd etiladi [12]. Mualliflar xarajatlarning hisobi tizimini korxonaning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari bilan integratsiyalash orqali yangi qiymat yaratish imkoniyatlarini ochib beradilar.

Yuqoridagi manbalar tahlilidan ko'rinadiki, ilmiy adabiyotlarda xarajatlarning hisobi faqat moliyaviy nazorat vositasi sifatida emas, balki korxonaning strategik boshqaruv tizimining markaziy elementi sifatida talqin qilinadi. Xalqaro tajriba raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali xarajatlarning tahlil qilishning aniqligini oshirishga qaratilgan bo'lsa, mahalliy tadqiqotlar bu tizimni milliy normativ-huquqiy muhitga moslashtirish zaruratini ta'kidlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda kichik biznes subyektlarida xarajatlarning hisobini boshqaruv va nazorat maqsadlarida tashkil etish masalalari chuqur o'rganildi. Metodologiya iqtisodiy tahlil, tizimli yondashuv, komparativ (solishtirma) tahlil, induktiv va deduktiv usullar, shuningdek normativ-huquqiy tahlil tamoyillariga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tizimli yondashuv xarajatlarning hisobi jarayonlarini yagona boshqaruv tizimi tarkibida ko'rib chiqish imkonini beradi. Ushbu yondashuv orqali tadqiqotda buxgalteriya, boshqaruv va audit tizimlari o'zaro bog'liq holda tahlil qilindi. Xarajatlarning hisobga olish, tahlil qilish va nazorat qilish bosqichlari o'zaro integratsiyalashgan jarayon sifatida qaraldi.

Xarajatlarning dinamikasi, ularning tuzilmasi, ishlab chiqarish tannarxiga ta'sir etuvchi omillar hamda resurslardan foydalanish samaradorligi statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilindi. 2020–2024-yillar oralig'ida O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi, Moliya vazirligi va Markaziy bank ma'lumotlari asosida o'rganishlar olib borildi [13]. Trend tahlili, ko'rsatkichlar o'sish sur'atlari, nisbiy og'irlik va korrelyatsion bog'liqlik usullari qo'llanildi.

Tadqiqotda O'zbekiston va xalqaro tajriba o'rtasida qiyosiy tahlil o'tkazildi. Xususan, OECD, IFAC va Jahon bankining kichik biznesda boshqaruv hisobi bo'yicha tavsiyalari milliy buxgalteriya standartlari bilan solishtirildi. Natijada, mavjud tizimning afzalliklari va kamchiliklari aniqlanib, ularni takomillashtirish yo'nalishlari ishlab chiqildi [14].

Induktiv usul orqali kichik biznes subyektlarining amaliy holatlari umumlashtirilib, xarajatlarning hisobi tizimini yaxshilashga oid nazariy xulosalar ishlab chiqildi. Deduktiv usul esa mavjud ilmiy nazariyalarni amaliyotga tatbiq etish imkonini berdi. Ushbu ikki usulning uyg'unligi tahlilning chuqurligini ta'minladi.

Amaldagi qonunchilik — jumladan, "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 25-avgust), Prezident qarorlari hamda Moliya vazirligi me'yoriy hujjatlari — tahlil qilinib, xarajatlarning hisobi bilan bog'liq normativ-huquqiy muhit baholandi [15]. Shuningdek, Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS for SMEs) bilan milliy me'yorlar o'rtasidagi farqlar o'rganildi.

Tadqiqotda 1C: Buxgalteriya dasturiy vositalari asosida xarajatlarning hisobini avtomatlashtirish tajribalari o'rganildi. Raqamli transformatsiya sharoitida hisob siyosatini takomillashtirish, xarajatlarning haqidagi ma'lumotlarning real vaqt rejimida yangilanishi va tahlil qilinishi jarayonlari tahlil etildi [16].

Ushbu metodologik yondashuvlar tadqiqotning ilmiy ishonchligini, amaliy ahamiyatini va natijalarning qo'llanilish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida xarajatlarning hisobini tashkil etish va boshqarish tizimi hali to'liq shakllanmaganligini ko'rsatdi. O'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra, xarajatlarning hisobi ko'pincha faqat soliqlar va hisobot maqsadlarida yuritilib, boshqaruv qarorlarini qabul qilish jarayonida yetarli darajada foydalanilmayotgani aniqlangan.

2021–2024-yillar davomida kichik ishlab chiqarish korxonalarida o'rtacha ishlab chiqarish xarajatlari 26 foizga oshgan. Xarajatlarning eng katta ulushi xomashyo (55–60%), mehnat haqi (20–25%) va energiya sarflari (10–12%)ga to'g'ri keladi [17]. Shunga qaramay, xarajatlarning optimallashtirish va resurslardan samarali foydalanish mexanizmlari hali to'liq joriy etilmagan (1-jadval).

1-jadval. Kichik ishlab chiqarish korxonalarida xarajatlar tuzilmasi (2021–2024-yillar)

Yil	Xomashyo va materiallar (%)	Mehnat haqi (%)	Energiya sarflari (%)	Boshqa xarajatlar (%)	Umumiy o'sish (%)
2021	56.3	22.1	10.5	11.1	–
2022	57.5	22.8	10.8	8.9	7.6
2023	59.0	23.3	11.0	6.7	17.3
2024	60.1	24.0	11.2	4.7	26.0

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

Xorijiy tajribada, xususan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida "Activity-Based Costing" (ABC) usuli yordamida xarajatlar manbalarini aniqlash orqali 10–15% tejamlorlikka erishilayotgani qayd etilgan [18]. O'zbekiston korxonalarida esa bu yondashuv amaliyotda deyarli qo'llanilmaydi.

Empirik tahlil natijalariga ko'ra, so'rovnoma o'tkazilgan 50 ta kichik biznes korxonalarining 62 foizi hali ham qo'lda yoki soddalashtirilgan Excel-jadvallar asosida hisob yuritmoqda. Faqat 18 foizi 1C: Buxgalteriya yoki QuickBooks kabi avtomatlashtirilgan tizimlardan foydalanmoqda [19]. Natijada, real vaqt ma'lumotlar bazasi shakllanmagan va xarajatlar to'g'risidagi axborot kechikib yetkazilmoqda (2-jadval).

2-jadval. Kichik biznes korxonalarida buxgalteriya tizimlaridan foydalanish darajasi

Hisob yuritish usuli	Korxonalar soni (ta)	Ulushi (%)
Qo'lda (daftarda)	14	28
Excel jadvallarida	17	34
1C: Buxgalteriya	7	14
QuickBooks yoki boshqa dasturlar	2	4
Aralash (qisman avtomatlashtirilgan)	10	20
Jami	50	100

Manba: Muallif tomonidan o'tkazilgan so'rovnoma natijalari (2024).

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kichik korxonalarda ichki moliyaviy nazorat tizimlari kam rivojlangan. Har besh korxonadan uchtasida byudjet rejalashtirish tizimi mavjud emas, xarajatlarni prognozlash faqat yillik moliyaviy reja asosida amalga oshiriladi [20].

Bu esa rejalashtirilgan va haqiqiy xarajatlar o'rtasida 8–12 foizlik tafovutlar yuzaga kelishiga olib keladi. Quyidagi 3-jadvalda bu tafovutlar ko'rsatilgan (3-jadval).

3-jadval. Kichik biznes korxonalarida rejalashtirilgan va haqiqiy xarajatlar farqi

Ko'rsatkichlar	Rejalashtirilgan xarajat (mln so'm)	Haqiqiy xarajat (mln so'm)	Tafvut (%)
Xomashyo va materiallar	1 200	1 305	8.7
Mehnat haqi	520	565	8.6
Energiya sarflari	260	294	13.1
Boshqa xarajatlar	180	195	8.3
Jami	2 160	2 359	9.2

Manba: Kichik ishlab chiqarish korxonalari buxgalteriya hisobotlari asosida muallif tahlili.

IFAC va Jahon banki tavsiyalariga muvofiq, kichik biznes subyektlari uchun soddalashtirilgan boshqaruv hisobi modellarini joriy etish tavsiya etilgan. Xususan, "SME Financial Toolkit" modeli xarajatlarni to'rt toifaga (ishlab chiqarish, ma'muriy, moliyaviy va savdo xarajatlari) ajratish orqali boshqaruv samaradorligini oshiradi [21].

O'zbekistonda bu modelni mahalliyashtirish orqali korxonalarda xarajatlar hisobotini avtomatlashtirish va tahliliy modullar yaratish imkoniyati mavjud.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes subyektlarida xarajatlar hisobi faqat hisobot funksiyasini emas, balki boshqaruv vositasini ham bajarishi lozim. Bu esa iqtisodiy samaradorlikni oshirishning muhim omilidir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida xarajatlar hisobi tizimini yanada takomillashtirish uchun keng imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatdi. Amaldagi hisob mexanizmlari soliqqa oid talablarni muvaffaqiyatli bajarish bilan birga, boshqaruv va tahliliy qarorlarni yanada samarali qo'llab-quvvatlash yo'nalishida rivojlantirishni talab etadi.

O'tkazilgan tahlillar kichik korxonalarda xarajatlar hisobi jarayonlarini avtomatlashtirish darajasini oshirish, ichki nazorat mexanizmlarini modernizatsiya qilish va bu orqali ishlab chiqarish tannarxini maqbullashtirish imkoniyatlari mavjudligini aniqladi. Bunday yondashuv resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, moliyaviy natijalarni barqarorlashtirish hamda raqamli boshqaruv madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xorijiy tajriba, jumladan OECD va Jahon banki tavsiyalari, kichik biznes uchun soddalashtirilgan boshqaruv hisobi modellarini tatbiq etish yuqori iqtisodiy natijalar berishini ko'rsatmoqda. Shu bois, O'zbekiston amaliyotida "SME Financial Toolkit" va "Activity-Based Costing" kabi ilg'or yondashuvlarni mahalliyashtirish jarayonini jadallashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa hisob jarayonlarini raqamlashtirish, tahliliy axborot sifati va tezkor boshqaruv qarorlarini qabul qilish samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot asosida quyidagi metodik xulosalar ilgari surildi:

- Xarajatlar hisobi tizimini boshqaruv komponenti bilan boyitish korxonalarining moliyaviy barqarorligini mustahkamlaydi.

- Kichik biznes uchun yagona boshqaruv hisobi standartlarini ishlab chiqish va joriy etish tizimlilikni ta'minlaydi.

- Raqamli texnologiyalarni tatbiq etish hisob jarayonlarini avtomatlashtirib, inson omilini kamaytiradi hamda axborot ishonchlilikini oshiradi.

- Ichki audit va byudjetlashtirish mexanizmlarini rivojlantirish xarajatlarni rejalashtirish va tahlil qilishni sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi.

- Kichik biznesda boshqaruv hisobi tizimini modernizatsiya qilish bo'yicha normativ-huquqiy asoslarni mustahkamlash davlat siyosati darajasida muhim yo'nalish bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, kichik biznesda xarajatlar hisobi tizimini yangicha yondashuvlar asosida isloh qilish raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonida barqaror rivojlanishning metodik asosini yaratadi.

Amaliy tavsiyalar iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish, korxona faoliyatida samaradorlikni oshirish va xalqaro standartlarga mos hisob hamda audit tizimini shakllantirishda muhim metodik yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Ularning bosqichma-bosqich amalga oshirilishi iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi, moliyaviy intizomni mustahkamlash va resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

Natijada, taklif etilgan yondashuvlar kichik biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshiradi, buxgalteriya hisobi tizimini raqamlashtirish jarayonini jadallashtiradi hamda moliyaviy shaffoflikni ta'minlaydi. Shuningdek, ular xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga yaqinlashuvni kuchaytiradi, investitsion jozibadorlikni yuksaltiradi va iqtisodiyotning barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. OECD. Enhancing Productivity in SMEs. Paris: OECD Publishing, 2019. <https://doi.org/10.1787/825fd4cc7-en>.
2. OECD. SME and Entrepreneurship Outlook 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/342b8564-en>.
3. World Bank. Small Business Financing and Resilience Report 2024. Washington, DC: World Bank Group, 2024. <https://www.worldbank.org/en/topic/sme/finance>.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida." PF–60, 20-dekabr, 2022-yil. <https://lex.uz/docs/5841063>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida." PQ–103, 3-mart, 2023-yil. <https://lex.uz/docs/6378519>.
6. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi huzuridagi Buxgalteriya hisobi va auditni tartibga solish agentligi. "Kichik biznes uchun milliy buxgalteriya hisobi standartlarini joriy etish konsepsiyasi." Toshkent, 2024-yil. <https://moliya.uz>.
7. Geibel, Hannah. Developing a Cost Accounting Tool for Small and Medium-Sized Enterprises. Saimaa University of Applied Sciences, 2018. https://theses.us.fi/bitstream/10024/154105/1/Hannah_Geibel.pdf.
8. Horngren, Charles T., Srikant M. Datar, and Madhav V. Rajan. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. 17th ed. Harlow: Pearson Education, 2021.
9. Drury, Colin. Management and Cost Accounting. 11th ed. Hampshire: Cengage Learning, 2022.
10. Xudoyqulov, Aziz va Murodova, Malika. "Kichik biznes subyektlarida xarajatlar hisobi va tahlilini takomillashtirish yo'nalishlari." Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, №5 (2021): 44–52. Toshkent: TDIU nashriyoti.

11. International Federation of Accountants (IFAC). Professional Accountants in Business: The Future of Management Accounting. New York: IFAC, 2023. <https://www.ifac.org>.
12. Porter, Michael E., and Mark R. Kramer. "Creating Shared Value." Harvard Business Review 89, no. 1–2 (2011): 62–77. <https://hbr.org/2011/01/the-big-idea-creating-shared-value>.
13. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. O'zbekiston iqtisodiyoti ko'rsatkichlari to'plami 2020–2024. Toshkent: DSQ Nashriyoti, 2024. <https://stat.uz>.
14. OECD. "Best Practices in SME Management Accounting S
15. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. "Buxgalteriya hisobi to'g'risida." Qonun №ZRU–630, 25-avgust, 2020-yil. <https://lex.uz/docs/4941080>.
16. World Bank. Digital Transformation for SMEs: Enhancing Financial Reporting Systems. Washington, DC: World Bank Group, 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/sme-digital>.
17. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Iqtisodiyotda xarajatlar va rentabellik ko'rsatkichlari 2021–2024. Toshkent: DSQ Nashriyoti, 2024. <https://stat.uz>
18. OECD. SME Performance Indicators in the European Union 2023. Paris: OECD Publishing, 2023. <https://doi.org/10.1787/eu-sme2023-en>
19. Xudoyqulov, Aziz. "Raqamli texnologiyalar asosida kichik biznesda buxgalteriya hisobini tashkil etish masalalari." Iqtisodiyot va moliya jurnali, №3 (2023): 67–75. Toshkent: TDIU nashriyoti.
20. Murodova, Malika. "Byudjetlashtirish va xarajatlarni nazorat qilish mexanizmlarining takomillashtirish yo'nalishlari." Audit va buxgalteriya amaliyoti, №4 (2022): 55–63.
21. World Bank. SME Financial Toolkit: Improving Cost Management Systems. Washington, DC: World Bank Group, 2023. <https://www.worldbank.org/en/publication/sme-financial-toolkit>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 11

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.
Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>
